

- Упорядник тексту Карасьов В. – Х., 2001; Гриньов В. Б. Итоги и уроки независимой Украины. – К., 2002. та ін.
11. Вечірній Харків. –1989. – 1 червня, 21 липня; Красное Знамя. – 1989. – 23 мая.
 12. Гринёв В.Б. Итоги и уроки десятилетия независимости Украины. – К., 2002.
 13. Городская газета. – 1998. – № 6.
 14. Гринёв В. Б. Итоги и уроки десятилетия независимости Украины. – К., 2002.
 15. Хто є хто в Україні – К., 2004.
 16. URL <http://www.semynozhenko.net/biography/>
 17. URL <http://www.semynozhenko.net/documents/2006/3/295.html>
 18. Конопельцев Г. Владика Никодим: "Олександр Степанович найбільше любив землю і людей, які на ній працюють" // Слобідський край. – 2006. – 26 жовтня.
 19. Сегодня Харьков встречает нового губернатора // Зеркало недели. – 2000. – 28 октября.
 20. URL <http://www.ukrlider.org/kharkov/kushnarev.htm>
 21. Рябчук М. Зона відчуження: українські олігархія між Сходом і Заходом. – К., 2004.
 22. Ильин А. Партсписки: проходные "пешки" и непроходные "короли" из Харькова // Время. – 2002. – 31 января.
 23. URL <http://www.gavrysh.com.ua>
 24. Конопельцев Г. І за давністю років злука не втратила своєї актуальності // Слобідський край. – 2004. – 28 січня.

Summary

In the article the attention is paid to the processes of national identities formation, the Ukrainian elite creation after the getting the Ukrainian independence in 1991. The author characterizes the ways of the Ukrainian nation-making and the conditions of the state power bodies transformation because of the system, which was typical for the soviet period before the independent democratic Ukrainian state.

В. М. Васильчук

ГРОМАДСЬКЕ І ДУХОВНЕ ЖИТТЯ НІМЕЦЬКОЇ СПІЛЬНОТИ В УКРАЇНІ (кінець XX – початок XXI ст.)

Розпад Радянської імперії поставив Україну перед необхідністю створення нової багатонаціональної держави, яка прагне мати дружні стосунки з іншими країнами світу. При цьому особливе місце відводиться Німеччині, одній із могутніших країн Європи. Тому сьогодні є актуальним дослідження про вагомий внесок німців у розвиток господарської традиції, духовної культури України. Доля цього працьовитого й талановитого етносу часто кардинально й різко змінювалася, мала чимало трагічних моментів.

У 90-ті рр. XX ст. в умовах незалежної української держави німці отримали об'єктивні можливості реальної етнічної самоідентифікації, гармонійного та органічного влиття спільно з іншими етносами в процес розбудови економіки, політичної сфери, освіти та духовності України. Діяльність українських німців, їх активна позиція у багатьох питаннях сьогодення вже стають предметом дослідження соціологів, політологів, представників історичної науки. Особлива увага звертається на історичні корені ментальності та соціально-психологічні аспекти. У той же час конфесійна проблематика, питання генези громадської свідомості в середовищі німецького етносу також повинні цікавити неупередженого дослідника. У представленій статті, на основі новітнього історичного матеріалу, зроблена спроба дослідити основні вектори та загальні риси розвитку громадського та духовного життя українських німців в означений період.

На різних етапах історії громадські організації і церква відігравали важливу життєдіяльну функцію, консолідували й живили духовні сили етнічних німців України. Як і в минулому, так і в сьогоденні залишаються актуальними Закони праведного життя, що „Господь промовляв до Мойсея, говорячи: ...не звертайтеся до ідолів, і не робіть собі литих божків. Я – Господь Бог ваш!” [1, s. 114].

Першою потужною громадською організацією німців України стало об'єднання „Wiedergeburt“ (Відродження). Воно виникло восени 1989 р. у результаті відокремлення від всесоюзної організації з такою ж назвою. Організаційне оформлення об'єднання відбулось на установчій конференції, яка проходила в Києві 15–16 вересня 1989 р. У її роботі взяли участь близько 70 делегатів, що представляли різні регіональні товариства. Найбільш численними були: Бердянське міжрайонне товариство, яке нараховувало 60 чоловік, та Запорізьке – у складі 100 чоловік. У більшості ж регіонів діяли лише невеликі групи активістів.

Установча конференція обрала Раду товариства та визначила його головні завдання на найближчу перспективу: пропаганда й вивчення німецької мови; повернення депортованих німців; реабілітація репресованих; налагодження виїзду громадян німецької національності до Німеччини; створення друкованого органу. Одразу після всеукраїнської конференції відбулися установчі конференції в регіонах. У числі перших німецькі товариства утворилися: на Київщині, Івано-Франківщині, в Одесі, Криму, Миколаєві, Львові, Херсоні, Сумах, Луганську, Харкові, Чернігові, Черкасах, Хмельницькому, Полтаві, та Волині.

У березні 1990 р. статут Українського громадсько-політичного і культурно-освітнього товариства німців „Відродження” був зареєстрований Міністерством юстиції, а Кабінет Міністрів визнав існування товариства окремою постановою. Це був єдиний випадок, коли громадська організація реєструвалася спеціальним урядовим актом (за загальноприйнятою процедурою такі питання вирішувались Міністерством юстиції). Вищі органи влади в цілому позитивно ставилися до дій німецьких громадських організацій. Президент України Л. Кравчук – фактично першим із лідерів незалежних держав, що виникли на теренах СРСР – відкрито заявив про готовність України задовольнити законні вимоги німців, які проживають на її території, а також сприяти поверненню й облаштуванню тих, хто був депортований до Сибіру, Казахстану, Середньої Азії, інших регіонів колишнього Союзу.

Всеукраїнське товариство німців – (ВТН) „Відергебурт”, окрім співпраці з органами державної влади, займалося налагодженням роботи своїх регіональних організацій та структурних підрозділів, зокрема Ради голів. Як робочий орган Рада голів обласних осередків періодично збиралася в Києві. Досвід її роботи протягом 1991–2001 рр. показує, що вона стала активним, ефективно діючим органом. На її засідання часто запрошувалися депутати Верховної Ради, члени українського уряду, представники посольства Німеччини в Україні. Коло питань, що виносилися на розгляд Ради, було різноманітним і стосувалося як поточних, так і стратегічних завдань розвитку німецької меншини.

Мережа регіональних товариств „Відергебурт” остаточно сформувалася лише в другій половині 90-х рр. Процес створення обласних, районних, міських осередків часто гальмувався через фінансові труднощі, бюрократичну тяганину, брак досвіду та відсутність активних, ініціативних лідерів. Траплялися випадки, коли комунальні служби відмовляли німецьким товариствам у виділенні приміщень. Потенційні можливості регіональних осередків „Відергебурт”, як і результати їхньої діяльності, були різними. Найбільш потужні організації сформувалися на Одещині, Київщині, у Запоріжжі, Дніпропетровську.

З року в рік зростала чисельність київського німецького товариства. На середину 90-х рр. тут налічувалось уже 320 членів. На цей час до найбільших осередків ВТН „Відергебурт” також належали: Кримське (1100 членів), Донецьке (500), Херсонське (400), Миколаївське (380) і Полтавське (278 членів) товариства. Загалом у структурах ВТН об'єднувалося понад 6000 чоловік. Великого значення набули національні товариства, які нерідко виступали у формі асоціацій, культурних центрів, земляцтв, громад, клубів та ін. Своє головне завдання національні громадські об'єднання вбачали, насамперед, у захисті прав своїх членів. Сьогодні існують національні об'єднання, які ставлять за мету брати участь у діяльності місцевих органів влади, виступають із законодавчою ініціативою.

В Україні у 1995 р. було зареєстровано 237 національно-культурних товариств, 16 з них мали всеукраїнський статус; у 2001р. – вже 431 національно-культурне товариство, у 27 з них – всеукраїнський статус; а в 2003 р. – 1067 національно-культурних товариств, у 33 з них – всеукраїнський статус; у 2005 р. – 1582 національно-культурні товариства, 45 з них мали всеукраїнський статус [2, с. 154].

За досліджуваний період в Україні вже накопичений певний досвід створення національних представницьких органів. Одними з перших стали кримські татари, які утворили у 1991 р. Меджліс, у 1992 р. було створено Єврейську Раду, у 1996 р. – Фолькстрат, у 1999 р. – Руську Раду України.

У незалежній Україні релігійне життя суспільства значно поживалося, стало більш насиченим та динамічним. Відразу після проголошення незалежності були здійснені суттєві кроки, спрямовані на формування правового поля взаємовідносин між державою і церквою та створення реальних можливостей для реалізації свободи совісті громадян. Уже 23 квітня 1991 р. Верховною Радою України був прийнятий закон „Про свободу совісті та релігійні організації”, який визначив принципові засади ставлення держави до релігійних організацій, визнав їх важливу роль у зміцненні моральності, гуманізму, громадянської злагоди і налагодженні співпраці між членами суспільства, а також закріпив гарантії свободи совісті особистості [3, с. 10].

Були скасовані статті Кримінального та Цивільного кодексів України, які обмежували права віруючих і релігійних організацій. Релігійні фундації прирівняні до громадських організацій та одержали статус юридичних осіб. Питання власності, підприємництва, землекористування релігійних організацій, трудових відносин у них, доброчинної діяльності і т. ін. врегульовані відповідними законодавчими актами [4, с. 454].

Вагомим внеском у зміцнення духовності суспільства, утвердження в ньому високих моральних принципів став Указ Президента України від 7 квітня 2000 р. „Про заходи щодо розвитку духовності,

захисту моралі та формування здорового способу життя громадян”, а також утворення відповідно до нього Всеукраїнської координаційної ради з питань розвитку духовності, захисту моралі та формування здорового способу життя громадян.

Усі ці обставини сприяли налагодженню релігійного життя національних меншин та швидкому зростанню кількості їхніх громад. Протягом 1992–1999 рр. число таких громад в Україні збільшилося із 175 до 655 [5, с. 458–459].

На кінець 90-х рр. в Україні існувала 41 громада Німецької євангелічно-лютеранської церкви. Серед них найпершою організаційно оформилась київська громада. Рішення про її створення було прийняте ще в 1989 р., у час існування Союзу. Проте реальні організаційні кроки почали здійснюватися після утворення незалежної Української держави, де для цього склалися необхідні передумови. Першими, хто активно взявся за справу організації громади, були киянки І. Вельш та Д. Євдокименко. Обидві жінки, глибоко віруючі, були пройняті бажанням відродити традиції свого народу [6, с. 94].

Першим кроком на шляху створення громади став візит у 1989 р. до Литви та ознайомлення з досвідом функціонування парафії в Ризі. Потім розпочалась підготовка до офіційної реєстрації. Було зібрано необхідну кількість членів громади, підготовлено статут, в основу якого покладені положення колишнього статуту, розшуканого в архіві, створено Раду громади у складі шести осіб та обрано її голову – Д. Євдокименко. Київська євангелічно-лютеранська громада була зареєстрована органами юстиції в грудні 1990 р., а її статут – у вересні 1991 р.

Протягом 1990–1991 рр. здійснювались заходи по відродженню богослужіння, інших духовних основ діяльності громади. З єпископату Литви надійшла необхідна література: примірники Біблії, катехізису та пісеньників. Першим проповідником став семінарист з Риги К. Мамбергер. Почали налагоджуватися зв'язки з євангелічно-лютеранською церквою в Мюнхені. У жовтні 1990 р. мюнхенський продекан доктор Х. Рувандл запросив членів київської громади відвідати Німеччину, а в жовтні 1991 р. відбувся візит великої групи євангелічних лютеран з Мюнхена. Під час цього візиту в Києві пастором А. Вінтером уперше було похрещено більше десяти українських німців. У цей період виникла нагальна потреба в постійному пасторстві. На прохання громади цю відповідальну місію взявся виконувати пастор Х.-М. Негельсбах з Аугсбурга. 27 травня 1992 р. він прибув до Києва.

Уже на першому зібранні членів громади дорослими було висловлено бажання навчатись основам віри, що повинно було завершуватись конфірмацією, аби стати „рівноправними членами громади”. Протягом чотирьох місяців до 70 дорослих приходили щонеділі до церкви з усіх районів міста. Вони вперше читали з Біблії і Малого катехізису Лютера. Вони вперше слухали, як біблійна віра у створення світу і наукова картина світу доповнюють одна одну. Конфірмація 48 дорослих чоловік стала великим і хвилюючим святом” [7, с. 96–98].

За словами пастора Г. Коча, національний склад київської громади є досить строкатим. Більшість її членів – нащадки російських і українських німців. Часто це люди, у яких батько чи мати, дід або баба були німецької національності. Але вирішальним фактором, який визначає приналежність до громади, є не національність, а сповідування віри [8, с. 103].

Недільні проповіді регулярно відвідують близько 40 % членів громади. З освяченням та введенням у дію церкви число це постійно зростає. Щосуботи проводиться дитяче богослужіння, яким керує група жінок. Робота з дітьми включає також уроки релігії. Для дорослих часто проводяться семінари, на яких розглядаються актуальні проблеми релігійного та церковного життя. Відновлена традиція конфірмації підлітків 14–17 років. Її проводять уже конфірмовані члени громади.

Окрема робота проводиться з молоддю. З 1992 р. регулярними стали зустрічі жінок і літніх людей. Жіноча група ініціювала проведення Всесвітнього дня молитви жінок України, який почав збирати під дахом церкви св. Катерини християнок різних конфесій. Активно працював створений при громаді жіночий гурток [9, с. 6]. Важливу роль у київській громаді відіграє хор. Кожне богослужіння обов'язково супроводжується виконанням якогось хорового твору. Майже щороку хор виїжджає з концертами до Баварії і Гессену. Створений і дитячий хор.

Одним з напрямів діяльності громади є діяконія – соціальна допомога. Функціонує діяконічна комісія, яка визначає конкретні адреси та розміри допомоги малозабезпеченим, хворим тощо. Вона співпрацює з німецькими діяконічними організаціями „Коллегіум Августинум” із Мюнхена та „Дияконічне об'єднання” з Цюссового в Передній Померанії.

Окрім Києва, найбільш чисельні євангелічно-лютеранські громади сформувалися в Дніпропетровську, Одесі, Луцьку, Миколаєві, Сімферополі.

Проте налагодженню повноцінного релігійного життя німців перешкождали численні труднощі. Одна з них полягала у відсутності церковних споруд та молитовних будинків. На зведення нових, як правило, не вистачало коштів, а щоб повернути приміщення, які належали німецьким громадам у минулому, треба було домагатися від органів влади відповідних рішень, і часто така боротьба тяглася роками. Так, епопея повернення церкви святої Катерини, що в дорадянський час належала київській громаді, тривала майже сім років. Причин до такої ситуації було декілька: і звична практика чиновників зволікати з прийняттям рішень, і відсутність фінансування, і недостатня наполегливість

керівництва громади в досягненні мети. Фінансові витрати на реставраційні роботи взяла на себе Євангелічно-лютеранська церква Баварії. Слід відзначити, що між Україною і Баварією, Києвом та Мюнхеном уже на початку 90-х рр. склалися досить тісні партнерські стосунки, налагодилося багатогранне співробітництво.

Як церковний внесок у примирення задумана декада миру, яка проводиться щороку. Протягом десяти днів довкола Дня народного трауру та Дня покаяння і молитви в багатьох громадах виходять на перший план заходи, в яких згадуються жертви війн і центральною є думка про примирення з колишнім ворогом [10].

З відновленням діяльності церков поновили свою роботу і їхні керівні органи. На початку 90-х рр. Німецька євангелічно-лютеранська церква України (НЄЛЦУ) була частиною НЄЛЦ Росії, України, Казахстану і Середньої Азії, центр якої знаходився в Санкт-Петербурзі. Резиденція єпископа НЄЛЦУ розташовувалась в Одесі. Вищим органом був Синод. Він періодично збирався на засідання, де обговорювались різноманітні питання церковного життя. Місце проведення засідань змінювалось. Так, перше засідання Синоду другого скликання проходило в Одесі 1–4 грудня 1994 р., друге – 2 грудня 1995 р. у Дніпропетровську. На Синод збиралися пастори, проповідники, а також делегати від громад України. На другому засіданні в Дніпропетровську було прийнято рішення написати й розіслати громадам Звернення про невторчання у справи общин громадських організацій – ВТН „Відергебурт” та Земляцтва німців Криму [11, с. 2]. У другій половині 90-х рр. Синод спрямовував свою діяльність на згуртування релігійних громад України, налагодження співпраці між ними. Важливу роль у цьому процесі відігравали і пасторські конференції.

Особливою подією в релігійному житті німців України стало відзначення 15–18 лютого 1996 р. 450-ї річниці з дня смерті Мартіна Лютера. Багато цікавих заходів пройшло у столиці та інших містах України: наукові читання, урочисті збори релігійних громад тощо. Найбільш широко Дні Лютера відзначалися в Києві. З ініціативи київської громади був проведений науковий колоквиум під девізом „Наш Бог – міцний оплот”. Для території колишнього СРСР це була фактично перша наукова конференція, присвячена історії лютеранства.

У 1997 р. євангелічно-лютеранська громада Києва відзначила свій ювілей – 250 років від дня першого богослужіння. Ця дата викликала помітний інтерес до минулого як лютеранської церкви в цілому, так і її київської громади в багатьох віруючих, фахівців-теологів, істориків, філософів, інших науковців.

Отже, у 90-ті рр. XX – на початку XXI ст. в незалежній Українській державі склалися необхідні передумови для створення громадських організацій та налагодження релігійного життя національних спільнот. Більшість німців об’єдналася навколо ВТН „Відергебурт” і євангелічно-лютеранської церкви. У місцях їхнього компактного проживання створювались релігійні громади. Найчисельнішою з них стала київська громада, яка однією з перших оформилась організаційно та домоглася повернення церковного приміщення. Німецька громада проводила активну роботу, направлену на задоволення духовних потреб віруючих, їх матеріальну підтримку, дослідження своїх історичних коренів та досвіду самоорганізації. Це стало прикладом для інших національних етносів України.

Джерела та література

1. Die Bibel. Einheitsübersetzung der Heiligen Schrift Altes und Neues Testament. Lev 19,3-4 (Kultische und soziale Gebote: 19,1-37). – Paul Pattloch Verlag. Aschaffenburg, 1980.
2. Лойко Л. Громадські організації етнічних меншин України: кількісні параметри зростання, організаційна структура та принципи побудови // Часопис української історії: Збірник наукових статей. – К., 2005. – Вип. 5.
3. Закон України „Про свободу совісті та релігійні організації” // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 25; Конституція України (із змінами і доп.). – К., 2006.
4. Литвин В. Україна: досвід та проблеми державотворення (90-і рр. XX ст.). – К., 2001.
5. Тейзе Е. Новое основание общины – дело сильных духом женщин // Киев. Церковь св. Екатерины. Церковь, община, вера. Праздничное издание ко дню повторного освящения церкви. – К.; Мюнхен, 2000.
6. Негельсбах Х.-М., Негельсбах Э. Новая жизнь из старых корней // Киев. Церковь св. Екатерины.
7. Коч Г. Оазис в пустыне. Община лютеранских христиан в Киеве // Киев. Церковь св. Екатерины.
8. Deutscher (Німецький)Kanal. – 1995. – Січень. – № 1.
9. Релігія і церква. Діяльність громад // Поточний архів ВТН Відергебурт. 1995.
10. Deutscher (Німецький)Kanal. – 1995. – Грудень. – № 12.
11. Deutscher (Німецький)Kanal. – 1996. – Березень. – № 3.

Summary

In the article the attempt to consider some aspects of the public life of German ethnos in Ukraine, on the basis of the newest historical material is made, The greater consolidating and educational role of the church in the sphere of development of German national ethnos is determined.